

Arecenzált mű – amely a Patrocinium Kiadó gondozásában került immáron harmadjára kiadásra – szerényen az *Egyetemes állam- és jogtörténet* címet viseli.

A könyv – amely nem szűkölködik új perspektívákkal – ugyanakkor a definíció pozitív értelmében tankönyv: azaz az egyetemi hallgatók kezébe való, tanulásra szánt összefoglalása az egyetemes jogtörténetnek. Ezen jellegét támasztja alá, hogy ma már három egyetem jogi karán is – a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a Károli Gáspár Református Egyetemen és a Miskolci Egyetemen – kötelező „tankönyvként” van feltüntetve a tantárgyi tematikákban.

Az egyetemes jogtörténet tantárgyi programjának a megújítása nem új keletű törekvés, és e törekvésben pedig (viszonylag) konzervatív álláspontot foglal el a jelen recenzió tárgyát képező mű, ugyanis az az egyetemes jogtörténet tantárgyi programjának korszerűsítését a korábban megjelent tankönyvek hagyományaihoz ragaszkodva képzeleti el. Teszi ezt azért is, mert a kötet szerkesztője, Stipta István a korábban széleskörűen használt GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – (id.) ZLINSZKY János (†) szerzőségében megjelent *Egyetemes jogtörténet című tankönyv*¹ vonatkozó fejezeteinek szerzője volt, és az „új” tankönyv ezeket a fejezeteket megtartotta.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán bevezetett Összehasonlító jogtörténet tárgy ugyanakkor más úton próbálta fejleszteni az egyetemes jogtörténet oktatását. Az ELTE tantárgyi programjában a külső történet (forrástörténet, tudománytörténet) helyett a belső történetre (dogmatörténetre) helyezték a hangsúlyt, és a kronologikus sorrendben tárgyalt külső történetet kihagyva lényegében összehasonlító dogmatörténetet tanítanak. Ehhez igazodott az a tankönyv is, amelyet az ELTE oktatói állítottak össze, és jelentettek meg.²

A fókuszban lévő többszerzős mű nem ezt az utat követi. A tankönyv szerzői úgy gondolták (gondolhatták), hogy a külső történet feldolgozása nem mellőzhető, és a dogmatörténeti feldolgozás nem helyettesítheti sem a kronologikus, sem az országspecifikus tárgyalási módot, ezért úgy döntöttek, hogy a fejezetek kronologikus tárgyalási módján nem változtatnak, de a dogmatörténeti feldolgozás szükségességét fejezetben, alfejezetben pótolják.

A tankönyv szerzői szerint az intézménytörténeti megközelítés ugyan kifejezetten fontos része a jogtörténeti oktatásnak, de a jogforrások országspecifikus bemutatása nélkül az egyes jogintézmények történeti, illetve összehasonlító ismertetései az összefüggéseiből kiszakított és elszigetelt jellegű maradna. A hallgatók például megismerhetik az egyes jogintézmények (legtöbbször csak vázlatos) összevetését, de egy-egy országról nem tudhatják meg, hogy az adott jogintézményt mely törvényben kell(ene) keresni. A kül-

Balássy Ádám Miklós

Egyetemes állam- és jogtörténet

STIPTA István (szerk.): *Egyetemes állam- és jogtörténet*
Budapest, 2019. Patrocinium Kiadó, 452 p.
ISBN 978-963-413-274-5

ső történet bemutatása a szerzők szerint nem mellőzhető, hiszen a jogrendszernek alapvető tulajdonsága az, hogy rendszert képez, nem elszigetelt jogszabályok halmaza, hanem történetileg kifejlődött és történeti hagyományokra épülő (jobb esetben) logikus, de legalábbis összefüggő rendszer, amely nem nélkülözheti az országspecifikus megközelítést, a nemzeti jogrendszerek bemutatását.

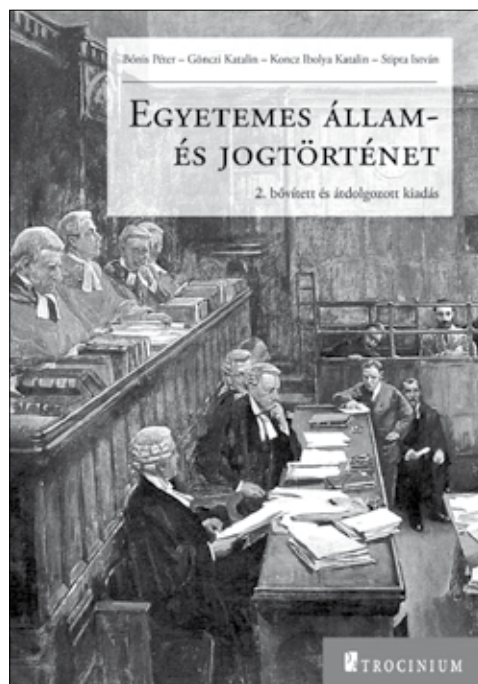
E konzervatív(abb) megközelítéssel függ össze a fejezetek tartalmi beosztása is. Az első fejezetben Stipta István az *ókori görög jogrendszer fejlődését* tárgyalta.³ A szerző bemutatta Spárta társadalmának és államszervezetének jellegzetességeit, valamint kitért az athéni társadalom- és államfejlődés jellemzésére, majd külön részben elemezte az ókori görög jog jellegzetességeit.

A *korai középkor joga* című fejezetben Bónis Péter a középkori jogrend jellemzőit elemezte, és bemutatta a korai középkor itáliai

jogforrásait, kezdve a keleti gótok jogától a germán törzsi jogokon át egészen a longobárd királyság, illetve a Frank Birodalom jogáig. E fejezet végén a szerző részletesen tárgyalta a római jog középkori reneszánszának okait és a tudományos jogmagyarázat születését is.⁴

A *Nyugati jogtudomány születése* című fejezetben a bolognai jogiskola kezdetei kerültek előtérbe, különös tekintettel Imeriusra (*lucerna iuris*), a bolognai jogi egyetemi képzés megindítójára, akinek jogirodalmi tevékenységét e fejezet részletesen tárgyalja.⁵

Az *egyház szerepe a jogtudomány művelésében* című fejezetben a korábbi fejezetek alkotója bemutatta az egyházi jog jelentőségét a középkori Európa jogrendjében, majd rámutatott a kánonjognak a római jog recepciójában játszott kiemelkedő szerepére. Ebben a fejezetben kaptak helyet a középkori egyházjog forrásai is, különös tekintettel *Gratianus Decretumára* és a középkorban nagy népszerűségnek örvendő *Liber Extra* című dekretális gyűjteményre, amely a legelterjedtebb jogi kézirat volt a középkori Európában – így Magyarországon is.⁶

A *Glosszátorok és kommentátorok* című fejezetben – a szerzőségből oroszlánrészt kivevő – Bónis Péter bemutatta a legistákat, a dekretistákat, a dekretalistákat és a feudistákat (*Pillius, Jacobus Columbi*). Ebben a fejezetben már földrajzi eloszlás szerint került csoportosításra a gondolatmenet, így bemutatva a bolognai, az angol–normann és a francia rajnai jogiskolák tevékenységét.⁷

A *Ius commune és ius proprium* című fejezet e kettő forrásaival, fogalmával és műfajaival foglalkozik. Bemutatja azt is, hogyan gondolkoztak maguk a glosszátorok és a kommentátorok a két jog (*utrumque ius*) alkalmazásáról az egyes tartományokban és európai államokban.⁸

Bónis György (1914–1985), a kolozsvári és a szege-di egyetem volt professzora írta⁹ *A francia állam és jog a virágzó középkorban* című fejezetet, amely a francia társadalmat és az állam helyzetének széttagoaltságát mutatja be a rendi monarchia és az abszolutizmus idején, a középkori francia jog főbb jogintézményeinek ismertetésével és dogmatörténeti elemzésével zárul ez a fejezet.¹⁰

A *Középkori német állam- és jogfejlődés* című fejezetben Stipta István mutatja be a germán ösközösségi szervezet időszakát, a frank társadalom államát, valamint áttekintést ad a Német Birodalom alkotmánytörténetéről és jogrendszeréről.¹¹

Gönczi Katalin a középkori város jogtörténeti aspektusait elemzi a nyolcadik fejezetben, és rámutat arra is, hogy a modern jog számos intézményének forrásait – különösen a polgári társadalmi berendezkedés számos közjogi elemének gyökerét – a középkori városi jogban kell keresnünk.¹²

A következő fejezetben ismét Bónis Péter mutatja be a jelentősebb magánjogi jogintézmények és jogelvek fejlődését az ókori római jogi gyökerektől kezdve egészen a középkor végéig. Ebben a fejezetben kaphatunk áttekintést arról, hogyan alakultak ki a kereskedelmi társaságok a középkorban, hogyan fejlődött ki a kettős tulajdon intézménye, és hogyan fejlesztették ki a középkori jogtudósok a *pacta sunt servanda* elvét, valamint a joggal való visszaélés tilalmát.¹³ E fejezet megírásához a szerző felhasználta korábbi kiterjedt dogmatörténeti kutatásainak eredményeit¹⁴ is, ebből következőleg még új tudományos eredmények is megjelenítést nyertek az új kiadásban.

Gönczi Katalin *Az angol alkotmány és jogtörténet* című részben bemutatta a korai angol jog és jogrend felépülését, a normann hódítás hatásait és a *common law* kialakulását és forrásait egyaránt – ugyanis az angol jogtörténet bemutatása nem lett volna teljes a középkori alkotmányos reformok, a *Magna Charta Libertatum* és az angol jogi kommentárok részletes vizsgálata nélkül.¹⁵

Az *amerikai alkotmány- és jogtörténetről* szóló rész szintén Gönczi Katalin tollából származik. A nagy ívű áttekintésben helyet kaptak a koloniális jogfejlődés intézményes keretei, az amerikai gyarmatok és az anyaország konfliktusa, valamint a konföderációs korszak jogforrásai. A szerző kiemelten foglalkozik az Egyesült Államok alkotmányával, és nemcsak annak jelentősebb rendelkezéseit mutatja be, hanem tárgyalja gyakorlati megvalósulását is a Legfelsőbb Bíróság joggyakorlatában.¹⁶

A *modern kori francia állam és jogtörténet* az ötödik részben kerül taglalásra. A korábbi tankönyvekhez képest

újdonság a jogi felvilágosodás szerzőinek és eszmerendszerének bemutatása.¹⁷ A jogi felvilágosodás szerzői jogászok, jogbölcselek és polihisztorok, akik ebben az időben tevékenykedtek, így sikerrel készítették elő a francia forradalom kitörését, valamint elméleti megalapozást adtak az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának megfogalmazásához, az 1791. évi francia alkotmány megszüvegezéséhez. A Napóleon bukása utáni restauráció államszervezetét külön fejezet tárgyalja, és a szerző a történeti tárgyalás fonalát egészen a harmadik köztársaság bukásáig vezeti.¹⁸

A *Német államszervezet és jogrendszer* című fejezetben a Habsburg Császárság, a Német Szövetség és a későbbi Német Birodalom államjogának és egyéb jogágainak fejlődését tekinti át, és részletesen bemutatja azokat a kodifikációs törekvéseket, amelyeket a természetjogi kódexek elnevezés alatt ismerünk.¹⁹

A *Németország a nemzetiszocialista diktatúrában* című fejezetben a szerző ismerteti a náci diktatúra kiépítésének folyamatát és a vezéri állam jellemzőit, és összefoglalóan bemutatja azokat a jogszabályokat, amelyek a náci rendszer tartópilléreit képezték.²⁰ Németország alkotmánytörténetét a második világháború lezárásától az újraegyesítésig tartó időszakot tárgyaló fejezet zárja le.²¹

A hetedik részben Bónis Péter az itáliai és olasz állam és jogfejlődés főbb sarokpontjait veszi sorra. Bemutatja az olasz állam- és jogfejlődését az egyesítéstől az első világháborúig, különös tekintettel a Szárd Királyság alkotmányára és az egységes olasz jog megalkotására.²² Az olasz állam válsága, annak következményei, valamint a fasiszta diktatúra kiépítése és az ún. legfasisztább törvények felsorolása szintén lényeges elemét képezi ennek a fejezetnek. A szerző ezenkívül azt is bemutatja, hogyan bukott meg a fasiszta rendszer, és hogyan vált Olaszország a második világháború után demokratikus állammá.²³

Az *orosz jogfejlődés a cárizmus és a szovjet diktatúra idején* című fejezetben Bónis Péter bemutatja a középkori keleti szláv szokások összefoglalásait, és részletekbe menően vizsgálja az orosz jogfejlődés jellegzetességeit, különös figyelmet szentelve arra, hogy a bizánci hatás miként határozta meg évszázadokra az orosz jog fejlődését. A cári önkényuralom korlátozását szolgáló törekvések és egyéb polgári jellegű reformok után a szerző az 1917. évi bolsevik puccs és polgárháború történéseit veszi górcső alá, amelynek következménye volt a Szovjetunió megalakulása. A szovjet diktatúra torzulásai és az egyes jogágak bemutatása szintén ebben a fejezetben kapott helyet.²⁴

Stipta István külön részben mutatta be az *európai integráció eszmetörténeti előzményeit* az európai egységkonceptióktól kezdve a német és francia egységtervezetek és egység gondolatok megvalósulásáig.²⁵

Az utolsó – az *emberi jogok nemzetközi elismerése* című – rész Bónis Péter nevéhez köthető, amelyben bemutatásra kerül az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az Emberi Jogok Európai Egyezménye, a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya, valamint a Gazdasági és Szociális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.²⁶

Az egyetemes jogtörténeti tankönyvirodalomban a kötet újdonságát elsősorban a középkori rész adja, amelyben számos olyan elem, tudományos megállapítás van, amely

a korábbi hasonló könyvekhez képest tudományos előrehaladást jelent. 1990 előtt a középkori jogtörténetet – feltehetőleg ideológiai okok miatt – visszaszorították, a jogtörténeti kutatások tárgyát politikai okokból áthelyezték az újkori forradalmak és munkásmozgalmi események jogtörténeti elemzésére. Emiatt kevés olyan jogtörténeti tankönyv született az elmúlt évtizedekben, ahol a középkori jogtörténet jelentőségéhez méltó szerepet kapott volna az. Külön öröm, hogy a kötetben olyan magánjogi jogintézmények és jogelvek története is helyet kapott, amelyek (már) a középkorban is megszülettek, és amelyeknek ma is szignifikáns (jogi) jelentősége van.

Ugyanakkor célszerű lett volna a kötetet még egy olyan közjogi fejezettel is kiegészíteni, amely azokat a közjogi elveket, jogintézményeket tárgyalja, amelyeknek bölcsője a középkorban keresendő – vagy amelyeknek van középkori gyökere –, abból a célból, hogy így a közjogtörténet is megfelelően reprezentált legyen. Ebből következik, hogy a közjogi gondolkodású olvasó arra is kíváncsi lenne, hogy miként gondolkodtak a középkorban a hatalommegosztásról vagy a szuverenitásról, ezzel megelőlegezve az államelméleti stúdiumokat.

Vázlatos áttekintéssel megállapítható, hogy a tankönyv szervesen illeszkedik az egyetemes jogtörténet oktatásá-

hoz (házánkban), és folytatja azokat a hagyományokat, amelyek Wenzel Gusztáv és Hajnik Imre tudománytörténeti eredményeit viszik tovább. A tankönyv szerzői sikeresen tudták továbbfejleszteni a tananyagot, és új kutatási eredményeiket is be tudták mutatni a könyv egyes részeiben.

Végezetül meg kell említeni, hogy a könyv tábláját Sir John Lavery: *Hazaárulás – Roger Casement fellebbezése, a Fellebbviteli Büntetőbírószágon* – című festménye²⁷ díszíti. A festő a festmény elkészítésére Sir Charles Darling bírótól, korábbi kliensétől kapott felkérést arra, hogy örökítse meg a tárgyalóteremben zajló eseményeket. A festmény origójában a két felügyelő által közrefogott Sir Roger Casement helyezkedik el a vádlottak padján, az öt bíró pedig a pulpituson. Így kezdődött meg a „végtárgyalás”, amelyben Casementet 1916 augusztusában hazaárulás vádjában – tekintettel arra, hogy az ír hűsvéti „lázadozat” német fegyverekkel akarta ellátni – bűnösnek találták és kivégeztek.

Mindezekre tekintettel, a borítókép választása furcsának tűnhet abból a szempontból, hogy Írország (jog)történetének a szerzők nem szenteltek egy részt sem.

Mindezeket összegezve ugyanakkor remélem, hogy a tankönyv újabb kiadásokat érhet meg, és további átdolgozások során újabb tartalmakkal fog gazdagodni.

Jegyzetek

- GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – ZLINSZKY János: *Egyetemes jogtörténet*. Budapest 1999. Tankönyvkiadó.
- FÖLDI András – KELEMEN Miklós – KISTELEKI Károly – Márkus Eszter – RIGÓ Balázs – SIKLÓSI Iván: *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest 2020. Eötvös Kiadó.
- STIPTA István: Az ókori görög állam- és jogfejlődés. In BÓNIS Péter – GÖNCZI Katalin – KONCZ Ibolya Katalin – STIPTA István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Második átdolg. és bővített kiadás, Budapest, 2019. Patrocinium, 13–25. p.
- BÓNIS Péter: A korai középkor joga. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 26–45. p.
- BÓNIS Péter: A nyugati jogtudomány születése. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 46–59. p.
- BÓNIS Péter: Az egyház szerepe a jogtudomány művelésében. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 59–66. p.
- BÓNIS Péter: Glosszátorok és kommentátorok. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 67–94. p.
- BÓNIS Péter: Ius commune és ius proprium. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 93–108. p.
- Megjegyzés: amelyet Bónis Péter dolgozott át jogutódként.
- BÓNIS György (†) – BÓNIS Péter: A francia állam és jog a virágzó középkorban. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 109–134. p.
- STIPTA István: A középkori német állam- és jogfejlődés. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 135–147. p.
- GÖNCZI Katalin: A középkori város jogtörténeti aspektusai. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 149–158. p.
- BÓNIS Péter: Néhány jelentősebb magánjogi jogintézmény és jogelv a középkorban. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 159–173. p.
- BÓNIS Péter: Die Bestandteile und die Rechtsquellen des Privatrechts in Ungarn. In MÁTHÉ, Gábor (Hrsg.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. Nordex-Dialóg, 133–176. p.; Uő: The use of „ius commune” as a legal term in the Hungarian Tripartitum. *Journal on European History of Law*, 2018. 1. sz. 158–163. p.; Uő: A pacta sunt servanda elvé-

- nek kialakítása a középkorban. *Jura*, 2012. 2. sz. 205–210. p.; Uő: Bartolus in medieval Hungary. *Fundamina*, 2012. 18. sz. 11–22 p.; Uő: The commentators and the Hungarian law in the Middle Ages. In ANTALÓCZY Péter (szerk.): *Hagyomány és érték*. Budapest, 2013. Patrocinium, 117 p.; Uő: A Summa legum Raymundi magyarországi jelenléte és jelentősége. *Jogtudományi Közlöny*, 2002. 57. sz. 229–233. p.
- GÖNCZI Katalin: Az angol alkotmány és jogtörténet. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 175–199. p.
- GÖNCZI Katalin: Az amerikai alkotmány és jogtörténet. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 201–256. p.
- BÓNIS Péter: A francia jog a forradalmi jogalkotás és Napóleon idején. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 257–289. p.
- BÓNIS Péter: A francia állam és jog a restaurációtól a harmadik köztársaságig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 290–294. p.
- STIPTA István: A német államszervezet és jogrendszer (1789–1866). In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 297–323. p.
- BÓNIS Péter: Németország a nemzetiszocialista diktatúrában. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 324–341. p.
- KONCZ Ibolya Katalin: Németország alkotmánytörténeti fejlődése a II. világháborútól az újraegyesítésig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 341–350. p.
- BÓNIS Péter: Az olasz állam és jog az egyesítéstől az első világháborúig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 351–361. p.
- BÓNIS Péter: Az olasz állam és jog az első világháborútól a fasiszmus bukásáig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 362–372. p.
- BÓNIS Péter: Az orosz jogfejlődés a cárizmus és a szovjet diktatúra idején. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 373–394. p.
- STIPTA István: Az európai integráció eszmétörténeti előzményei. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 395–442. p.
- BÓNIS Péter: Az emberi jogok nemzetközi elismerése. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 443–450. p.
- Sir John Lavery: *High Treason, Court of Criminal Appeal: the Trial of Sir Roger Casement 1916*.